O'QUVCHILARNING DIALOGIK NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNNNG IMKONIYATLARI

Gulrux Qilicheva
SAMDCHTI Ikkinchi chet tillar
kafedrasi o'qituvchisi

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada o'quvchilarning dialogik nutqini rivojlantirishda zamonaviy ta'lim texn ologiyalarining o'rni va ahamiyati yoritiladi. Dialogik nutqni shakllantirishda interfaol metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, multimedia vositalari hamda innovatsion pedagogik yondashuvlarning samaradorligi tahlil qilinadi. Shuningdek, o'quvchilarning og'zaki nutq kompetensiyasini rivojlantirishda qo'llaniladigan usullar va ularning amaliy natijalari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: dialogik nutq, ta'lim texnologiyalari, interfaol metodlar, kommunikativ kompetensiya, multimedia, innovatsion pedagogika, nutq faoliyati.

Bugungi globallashuv va axborotlashuv davrida o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, dialogik nutqni shakllantirish til o'rganish jarayonining asosiy tarkibiy qismi bo'lib, o'quvchilarning erkin fikrlashi, muloqotga kirisha olishi va o'z fikrini aniq ifodalashiga xizmat qiladi. Zamonaviy ta'lim tizimida bu jarayonni samarali tashkil etishda ta'lim texnologiyalaridan foydalanish katta ahamiyat kasb etmoqda.

Dialogik nutq — bu ikki yoki undan ortiq shaxs o'rtasidagi muloqot jarayonida fikr almashishga asoslangan nutq shaklidir. U o'quvchilardan tezkor fikrlashni, suhbatdosh fikrini tushunishni hamda mos ravishda javob qaytarishni talab qiladi. Shu sababli an'anaviy dars usullari bilan bir qatorda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash muhimdir.

Ta'lim muassasalaridagi ta'lim-tarbiya jarayonidailg'or pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanish, muassasalarnizamonaviy bilimlarga ega kadrlar bilan to'ldirishhamda ularda kasbiy malaka, faoliyatga nisbatan ijodiy yondashuvhissini qaror toptirish, uzluksiz ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlarning muhim yo'nalishlaridan biridir. Kadrlar tayyorlash milliy

dasturida qayd etilganidek, umumiy o'rta ta'lim

bo'yicha malakali o'qituvchi va pedagog kadrlar bugungi

kunda uzluksiz innovatsion izlanishda bo'lshni, fikrlashi hamda innovatik g'oyalarni shakllantirish asosida faoliyat ko'rsatishi zarur.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017–2021-yillarda

umumiy o'rta ta'lim tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari

to'g'risidagi Qarorida; ta'lim tizimi muassasalari tarmog'ini

kengaytirish,malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, o'quvchilarning dialogik nutqini yanada shakllantirish hamda ta'lim texnilogiyalaridan foydalanish, ta'lim tarbiya jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini

tatbiq etish, o'quvchilarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik, jismoniy

rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish masalalariga alohida

e'tibor qaratildi.

O'quvchilarning dialogik nutqini rivojlantirish, eng avvalo, til qobilyatini shakllantirishni talab qiluvchi muloqot shakllarini rivojlantiruvchi demakdir

(A.A.Leont'ev).

Til qobiliyatlarini shakllantirish, bir tomondan, nerv-psixologik

mexanizmlarining yetilganligi bilan, o'zga tomondan esa, ijtimoiy

ehtiyojlar bilan bog'liq. Muloqot – bolada so'zning paydo bo'lish fakti, vujudga kelish muddatlari va o'quvchi nutqi rivojlanishining sur'atlarini belgilab beruvchi muhim omildir.

Shuni ta'kidlab o'tish lozimki,maktab o'quvchilarining so'z boyligini rejali, tarzda izchil kengaytirib borish zarur.

Dialogik nutq o'quvchilarning:

- og'zaki nutq malakasini;
- mustaqil fikrlash qobiliyatini;
- tinglab tushunish ko'nikmasini;
- kommunikativ madaniyatini rivojlantiradi.

Muloqot jarayonida o'quvchi nafaqat til birliklaridan foydalanadi, balki suhbat madaniyati, muomala etikasi va ijtimoiy faollikni ham egallaydi. Shu bois dialogik nutqni rivojlantirish zamonaviy ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biridir.

O'quvchining dialogik nutqini to'g'ri rivojlantirish uchun:

a) nutq o'stirishga doir tevarak-atrof obyektlarini oldindan ajratish

va ular bilan tanishtirish;

b) o'quvchilarning eslab qolishi va to'g'ri talaffuz etishi, so'zlashganda

tez-tez foydalanishi, ahamiyatini tushunishi, zarur bo'lgan so'zlarning

taxminiy ro'yxatini tuzish. O'quvchilarning faol lug'atini boyitishda ularni tevarak-atrof bilan tanishtirish muhim vosita sanaladi, tadqiqotchi A.M.Borodich shunday deb yozadi: «O'quvchilarni borliq bilan tanishtirishning ikkita yo'li bor»: 1) hissiy organlar bilan tashqi olamni bevosita idrok etish –

bolalar predmetlarni kuzatadilar, ushlab ko'radilar, eshitadilar,

tatib ko'radilar, u bilan harakat qiladilar;

2) o'quvchilar tevarak-atrofdagilar haqida bevosita ma'lumot oladilar;

tarbiyachi mehnat kishilari to'g'risida, tabiat bilan bog'liq hayot haqida ma'lumot beradi.hayot haqida gapirib beradi, o'quvchilar kuzatgan hodisalarni tushuntiradi, kitob o'qib beradi, rasmlar, diafilmlar, kinofilmlar namoyish etadi.

Xuddi mana shu tavsiyalar o'quvchilarning bilib oladigan tevarak-atrof obyektlarini tasniflash uchun asos sifatida qabul qilinishi mumkin. Shu bilan birga, o'quvchilarning faol va passiv lug'atnutqi rivojlanadi. Ma'nosini tushunadigan,eslab qoladigan hamda qo'llaydigan so'zlarni asta-sekin tevarak-atrof bilan tanishish jarayonida ota-onalari, tengdoshlari axborotlari orqali,

shuningdek, o'zining uncha ko'p bo'lmagan so'z zaxirasiga tayanib

bilib oladi.

Zamonaviy ta'lim texnologiyalari o'quvchilarning darsdagi faolligini oshiradi va ularni erkin muloqotga undaydi. Quyidagi texnologiyalar dialogik nutqni rivojlantirishda samarali hisoblanadi:

“Bahs-munozara”, “Aqliy hujum”, “Rollli o‘yin”, “Klaster”, “Insert” kabi interfaol metodlar o‘quvchilarni faol fikr almashishga jalb qiladi. Ayniqsa, rolli o‘yinlar real kommunikativ vaziyatlarni yaratish orqali o‘quvchilarning tabiiy nutqini shakllantiradi.

Masalan, “Do‘konda”, “Sayohatda”, “Mehmon kutish” kabi vaziyatli suhbatlar o‘quvchilarning erkin gapirishiga yordam beradi. Bunday mashg‘ulotlarda o‘quvchilar grammatik qoidalarni amalda qo‘llash imkoniga ega bo‘ladilar.

Multimedia texnologiyalari matn, ovoz, tasvir va animatsiyani birlashtirgan holda o‘quvchilar e’tiborini jalb etadi. Vizual materiallar asosida dialog tuzish o‘quvchilarning tasavvurini kengaytiradi va nutqiy faolligini oshiradi.

Masalan, biror rasm yoki videolavha asosida savol-javob tashkil qilish dialogik nutqni rivojlantirishning samarali usullaridan biridir.

Multemidiya va Internet texnologiyalarining paydo bo'lishi axborot texnologiyalarining umumiy ta'lim maktablari ta'lim va tarbiya, muloqot jarayonlarida samarali vosita sifatida foydalanishga keng yo'l ochib berdi. Axborot texnologiyalarining barkamol shaxsni rivojlantirish , uning mustaqil kasb tanlashi va kasbiy jihatdan o'z - o'zini shakllantirish, kasbiy mahoratini o'stirishda tutayotgan o'rni va ta'siri ortib borayotganligini inkor etib bo'lmaydi. Umumiy ta'lim maktablaridagi ta'lim jarayonida axborot texnologiyalari vositasida o'quvchi va o'qituvchilar oldida quyidagi imkoniyatlar ochiladi. Xususan - axborot yig'ishning yangi usullarini va ularni qo'llashni bilib oladilar;

- o'quvchining fikrlash doirasi kengayadi, bilim olishga qiziqishlari ortadi;
- mustaqil ishlashning roli ortadi, samaradorligi yaxshilanadi
- o'quvchini aqliy jihatdan rivojlantirishga, hissiy - estetik doirasini kengaytirishga , ijobiy qobilyatlarni o'stirishga yordam beradi.

Kompyuter va axborot texnologiyalaridan foydalanib, ta'lim sohasida, o'quv faoliyatida va o'quvchilar ijodiy tafakkurini rivojlantirishda yangi imkoniyatlar yaratiladi. Axborot texnologiyalari ta'limni amalga oshirish jarayonida hayot bilan uyg'unlashtirishga imkon beradi. O'qitishni kelajakdagi kasbiy faoliyat bilan chambarchas bo'g'lash imkoniyati paydo bo'ladi.

Kompyuter, planshet, interaktiv doska va internet platformalaridan foydalanish dars samaradorligini oshiradi. Audio va video materiallar yordamida o‘quvchilar tabiiy talaffuz, intonatsiya va suhbat uslublarini o‘rganadilar.

Masalan:

- videodialoglarni tinglash;
- onlayn suhbat mashqlari;
- virtual muloqot platformalari;
- multimedia taqdimotlari.

Bu vositalar o‘quvchilarning tinglab tushunish va javob qaytarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Hozirgi ta’lim jarayonida kommunikativ yondashuv asosiy metodlardan biri sanaladi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, til avvalo muloqot vositasi sifatida o‘rgatiladi. O‘quvchilar grammatik qoidalarni yodlashdan ko‘ra, ularni real kommunikativ vaziyatlarda qo‘llash orqali o‘zlashtiradilar.

Shuning uchun o‘qituvchi:

- darsda erkin muloqot muhiti yaratishi;
- o‘quvchilarni faol suhbatga jalb qilishi;
- juftlik va guruhli ishlarni tashkil etishi zarur.

Bunday faoliyat o‘quvchilarning nutqiy ishonchini oshiradi va dialog olib borish ko‘nikmasini shakllantiradi.

Zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash quyidagi ijobiy natijalarni beradi:

1. O‘quvchilarning darsga qiziqishi ortadi.
2. Mustaqil va ijodiy fikrlash rivojlanadi.
3. Nutqiy faollik kuchayadi.
4. Muloqot qilish ko‘nikmasi shakllanadi.
5. Til o‘rganishga motivatsiya oshadi.
6. O‘quvchi markazli ta’lim muhiti yuzaga keladi.

O'quvchi tilining grammatik tizimini shakllantirish uning nutqi (tili) rivojlanishining umumiy oqimida ro‘y berishi lozim; pedagogik rahbarlik shakllari va metodlari umumiy nutqiy rivojlanishning bosqichma-bosqich xususiyatga egaligini, eng avvalo dialog va monologni, so‘zgacha bo‘lgan mazmunli-semantik tizimdan vaziyatga oid ixtiyoriy iborali nutqqa o‘tish (keyinchalik dialog va monolog rivojlanadi), bolalarning nutqiy havaskorligi sohasi sifatida tengdoshlar bilan muloqotning dialogik shakllarini o‘zlashtirishni hisobga olishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, o‘quvchilarning dialogik nutqini rivojlantirishda zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanish muhim pedagogik ahamiyatga ega. Interfaol metodlar, multimedia vositalari va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirib, ularni erkin va faol muloqotga tayyorlaydi. Shu sababli ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni keng qo‘llash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. *Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti*. – Toshkent, 2017.
2. Sayidahmedov N. *Yangi pedagogik texnologiyalar*. – Toshkent, 2016.
3. Jalolov J. *Chet til o‘qitish metodikasi.* – Toshkent, 2012.
4. Ishmuhamedov R. *Innovatsion pedagogik texnologiyalar*. – Toshkent, 2014.
5. Azizxo‘jayeva N. *Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat.* – Toshkent, 2018.